

נדמה, שלא יהיה חולק על הדעה, כי "בין סופרי זמננו ש"י עגנון הוא בלי ספק הסופר, שאת לשונו פדאי ביותר לבדוק"¹. אף על פי כן עדיין לא נחקרה לשונו כל צורפה מן האספקטים השונים שלה². במיוחד לא זכתה לתשומת לב ראויה מידת חידושיו העצמיים של עגנון³, שטבע בעצמו מלים וצירופי-מָפֵע, שהם בבחינת חידושי יצירה. השימוש במלים מהודשות משפתנו (ניאולוגיזמים) עשוי לשמש מודד יעיל לייחוד סגנונו של סופר, ובחידושיו שלו נמדדת גם עצמתו של הסופר כמפרה שדה הלשון העברית וכמעשיר מילונה. לפיכך

* תודתי נתונה לפרופ' קדרי, שהזאיל לקרוא את המאמר והעיר לי הערות מועילות.

1. מדברי ח' רבין, לעגנון ש"י; תשי"ט, עמ' 20.
2. אך ראה, למשל, י' מנצור, עיונים בלשונו של עגנון, ת"א תשכ"ט; מ' גושן-גוטשטיין, "בין ספרות מופת לדקדוק נורמטיבי", לעגנון ש"י, תשי"ט, עמ' 57-63; י' פרנקל, "העמקה בלשון סיפורי עגנון", החינוך לט (תשכ"ז), עמ' 186-194. ל' קופרשטיין, "ש"י עגנון הסופר שהתפצר בלשון עמו", עם וספר מה-מו (תשל"א), עמ' 32-37; מט-נ (תשל"ג), עמ' 34-40. A. Bar-Adon, "Agnon and the Revival of Modern Hebrew", *Texas Studies in Literature and Language* 16 (1972), pp. 147-175. J. Kaspi, *A Study in the Evolution of S.Y. Agnon's Style*, Chicago (Illinois) - Dissertation בכל זאת דלה היא עדיין ספרות המחקר על כך.
3. ראה במעט אצל י"א זיידמן, הפועל הצעיר כט (תשי"ח), חוברת 43, עמ' 19-20, העוסק שם בצירופי לשון בלבד, וכן הוא, הארץ, ט"ו באב תשי"ח.

עיון סדיר ומדויקדק בספרים ואגב בדיקה השוואתית-שיטתית במילונים החדשים הקיימים⁸, שמקיפים את העברית על כל רבדיה וסגנונותיה, מן הקדומה ועד העברית החדשה פת ימינו. את הממצאים נסוג לפי תחומיהם הלשוניים-דקדוקיים השונים ונעיר על פרטיהם. נוכל להינכח, כי מצטיירת לפנינו תמונה רבת-אנפין משדה יצירתו הלשונית של הסופר, המעידה על העושר, שהעניק לשפתנו בספרים אלה בלבד, ועוד נוסיף במעט רמזים גם לספריו האחרים.

לא הבאנו מלים או צורות, שכבר נרשמו במילונים (או באחד מהם), אף שאולי הוא היה הראשון להעלותם; אך אם הן מתועדות במילון בהדגם יחיד, שהוא מפרי עטו של הסופר (מספריו הקודמים), הערנו עליהן בסוף כל פרק בסעיף נפרד. באנו להדגיש על ידי כך, שאמנם הן משל סופרנו, זאם נחשבו אולי פיחידאיות בשימוש, הנה מצאנו אותן פעם גם בספריו הנידונים לפנינו. בסעיף אחר בכל פרק הבאנו גם את הלקסמות, שאמנם כבר רשומות הן באחד המילונים, אך מצוין שם בסמוך, שהן לע"ח (= לשון עברית חדשה), בלא שהובאה להן אסמכתא ממקור ספרותי פלשהו. כבר הדגיש א' בן-יהודה בשם חכמי

8. א' בן-יהודה, מילון העברית הישנה והחדשה, ירושלים 1948-1959; י' פנעני, אוצר הלשון העברית לתקופותיה השונות (י"ד פרכים, עד סוף האות צ'), ירושלים ותל-אביב תש"ך-תשל"ה; א' אבן-שושן, המילון החדש, ירושלים תשכ"ו-תשל"ל. להלן: המילונים. י' אבינרי, גנזים מגולים, תל-אביב תשכ"ח, עמ' 31, מציין על שני המילונים, הנזכרים לאחרונה, שהם "לקו פחות במגרעת ההשמטות".

יש טעם, שתיבדק פעולתו של עגנון בתחום החידושים⁴, כפי שמשתקפת מיצירותיו. חלקם הגדול, אלה שנדלו מספריו המוקדמים, כבר מיוצגים פראוי במילונות החדשה, אך גם הם עדיין לא נאספו אחד לאחד ולא מוינו לפי סוגיהם כדי להאיר באמצעותם את עגנון כפועל וכיוצר בשפתנו⁵.

אם נכונים הדברים כלפי ספריו הראשונים, אין זה, כמובן, מפתיע שהספרים, אשר הופיעו מעיזבוננו של עגנון לאחר מותו, זכו לפי שעה לטיפול מועט ביותר מן הפחינה הלשונית⁶. החידושים הלשוניים, שעולים בספרים אלה, ודאי ובודאי שעדיין לא הספיקו להגיע אל המילונות (אך ראה בסיום). במאמרנו זה נבוא לעסוק באותם ששת הספרים, שראו אור לאחרונה⁷ על-ידי בתו אמונה ירון, ונחשוף את חידושי לפי

4. ראה מ"צ קדרי, ספר קורצוויל, רמת-גן תשל"ה, עמ' 235, ושם עמ' 237, הערה 13.

5. מידת קליטתם של חידושי בלשון העברית הפללית, הספרותית או המדוברת, היא עניין לדיון נפרד.

6. ראה, למשל, מ"צ קדרי, "עיונים לשוניים ב'שירה' לש"י עגנון", ספר קורצוויל (הערה 4), עמ' 235-249; ש"ד גולדפארב, "מפתגמיו של ש"י עגנון", לשוננו לעם כז (תשל"ו), עמ' 154-158.

7. שירה (תשל"א), עיר ומלוואה (תשל"ג), להלן: עיר. בחנותו של מר לובלין (תשל"ה), להלן: לובלין. לפנים מן החומה (תשל"ה), להלן: לפנים. מעצמי אל עצמי (תשל"ו), להלן: מעצמי. פתחי דברים (תשל"ז), להלן: פתחי. פולם בהוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב. הסימונים שאשתמש בהם: א — החלק העליון של העמוד, ב — החלק האמצעי, ג — החלק התחתון.

כאן מוסיף הוא: "כל שנראה בר-קיים ובר-סיפויים להנביט נבטים בריאים ללשון המחדשת נעוריה". פיצד הכריע המחבר, מהו בר-סיפויים אלה, לא נוכל לקבוע.

על מידת חיותם של מלה ושל ביטוי או על פושר הפראתם לעתיד אין מי שיכול להיות השופט והפוסק היחיד. איש לא יוכל לחזות מראש, איזה חידוש ייהפך לנחלת הכלל, ומה יישאר בקרן זוית כמוצג מוזיאוני-מילוני בלבד. לפיכך אולי יישארו חולקים בסוגיה, איזה חידוש לשוני זכאי לשפון קבע במילון, ואיזה ראוי שיידחה, ובכך נשאר תמיד חלק לטעמו הסובייקטיבי של המילונאי. עם זה נדמה, כי הפול יהיו תמימי דעות ביחס, שיש לנקוט כלפי לשונו של סופר בעל שיעור קומתו של עגנון, שספריו שייכים לספרות המופת. שום מילון לא ידלג על מעיין שופע זה. יצירותיו הלשוניות, אפילו יראו לעתים כמשונות, ואולי אף ללא שום רע בספרות הפללית (קדומה או חדשה), ואף אם היקרותן נראית לפי שעה כחד-פעמית בכתביו שלו, מקום נכבד ייקבע להן במילון העברי. גם הופעות יחידאיות של מלים או צירופים למיניהם ביצירות פייטנים נשפחים זכו למקום במילונות, מבלי לדעת, אם ינוצלו ברכות הימים, אך ברור, שהמילון הפכם לנכס לאומי-תרבותי משתמר. עגנון סופרנו מעיד על עצמו ב'מעשה הספר': "מפל מקום מלים שמעשירות את הלשון, והמילונים אינם יודעים עליהם, הבאתי אותן" (מעצמי, 451 ג)¹⁴.

14. על מידת הפריזן של מלה מציין עגנון במקום אחר, פאשר הוא ניזון משל קדמונים: "בהכרח מי שנוטל דבר מלשון הספר ונותנו בספרו נותן

הלשון: "מלה רשומה במילון בלי משל וסעד מהספרות, היא כגוף בלי נשמה"⁹. לעתים אף צמוד שם לכאורה תיעוד מסוים לערך, אך אם הוא בא ללא ציון המקור, נדמה, שהמילונאי הוא שָבֵדָה לצורך המילון פסוק לשוני משל¹⁰. מן הראוי אפוא להביא גם דוגמות אלה, ויוכל מעתה עגנון לשמש להם עד ספרותי נאמן, מבלי שנכריע בזה, למי נשמרת זכות היוצרים הראשונית.

כידוע, המילונאי מעוניין לכנס באוצרו מספר רב של מלים (צורות וצירופים), ככול שידו מגעת, אפילו הן נדירות בשפה. אוצרו של "י פנעני על מגון ערכיו וצירופיו הוא עדות טובה להנחה זו, כפי שמציין בעל האוצר עצמו במבוא: "המחבר שם לו למטרה לא לדחות שום מלה מן האוצר הלשוני הקיים, אם גם רחוקה היא ריחוק של טעם או ריחוק של הבנה"¹¹. ואמנם דרפו זו של פנעני זכתה להערכה מפי חוקרים, אם כי בהסתייגויות מסוימות¹². בדומה לכך כותב א' אבן-שושן בהקדמה למילון¹³, כי הוא בא לכלול את אוצר המלים של הלשון העברית לכל תקופותיה "ככל שעלה בידי המחבר וחבר עוזריו לדלות"; אך

9. א' בן-יהודה, המבוא הגדול, עמ' 33.

10. "פנעני, במבוא לאוצר הלשון העברית, עמ' כ, יוצא נגד מילונאים, שקדמו לו על שהם נהגו כן, אך למעשה גם הוא מביא "הדגמים" מלע"ח, מבלי שנודע, אם הם מלשון הדיבור, מעיתונות חדשה או כיו"ב.

11. "פנעני, במבוא שם, עמ' יא.

12. ראה גב"ע צרפתי, לשוננו כה (תשכ"א), עמ' 208 למטה.

13. המילון החדש, עמ' יא בהקדמה.

שימושיו הכנים בהן חיות חדשה בתקופתנו. מפאן, שלא קלה היא מלאכת איתורם של חידושי עגנון. לצורות, שהן חורגות, לכאורה, מן הלשון המקובלת, יש אפוא לחפש תחילה סימוכין במילונים ובמקורותינו הקדומים, ורק אם לא נתגלה להן שום סימן, אפשר להניח, כי לפנינו מטבע משלו (בהקשר זה יש לזכור, כי המילונים הקיימים עדיין לא הקיפו את כל הספרות, וייתכן שלפני עגנון היו פתוחים מקורות, שזכרם עדיין לא בא במילונות).

נדגים בזה שימושים חריגים אחדים, שנמצא להם תיעוד קדום:

ארח (הפעיל) — תלמיד חכם שהאריחו בעריש על שולחנו (לובלין, 98 ג), והאריחה שניים שלושה תלמידים על שולחנה (מעצמי, 176 ג) = אירח. ובהפעיל הוא מתועד במילונים מספרות ימה"ב.

דאג (נפעל) — אין לך להידאג (לפנים, 18 א), ונמצא "אינך צריך להידאג עליהן" (רש"י, עירו נא ע"א).

מצע (התפעל) — מת מצעים השדכנים ביניהם (עיר, 560 ג). בהוראה זו (= מגיעים לפשרה) מובא רק מתשובות הגאונים.

זמם² — מחשבות זוממות והולכות (שירה, 190 ג) = מזמזמות. והביטוי נמצא בפבלי שבת קנב ע"ב¹⁷.

17. וראה ערכי המילון וכו', פרך א, תשל"ב, עמ' 125 ובעיקר

עמ' 174.

לפי זה הבאנו את כל שעלה בידינו לחשוף ולקבוע, שלא קדמו לו בכך אחרים, ורשמנו את כל מה שראוי לשמש כערך עצמאי במילון, כלקסמה או תת-לקסמה. לא התעלמנו בהדגמים גם מצורני נטייה, שאפשר היה לחשוד בהם, כי אינם אלא פליטת קולמוס של הסופר או טעותו של מדפיס, כגון הבחנה בין וי"ו ליו"ד או השמטתן והוספתן. כך ראה, למשל: יבאן (= יבואן), חתוכה-חתוכות 2x (= חתיכה), בהילה (= בהלה), קמוטמט (= קמטמט) וכו"ב. ראינו בכגון אלה שינויים מודעים, שיצאו כך במכוון מיד הסופר מטעמים השמורים עמו. ויפה ציין ח' ילון על לשונו של עגנון, "שעתידים חכמי לשון שיתעמקו אף בטעויותיו"¹⁵. אף על פי כן קשה היה ללכת תמיד אחרי הפול בעיניים עיורות. ויפה הייתה גם מידת הזהירות, שכן הוער לי, כי אין הספרים נקיים לגמרי משגיאות דפוס¹⁶.

אמנם ממבט ראשון ניתן להתרשם, שלשונו של עגנון מתובלת בין השאר בצורות, הנראות חורגות מאוד מן הסטנדרד הלשוני ואולי גם מן הדקדוק הנורמטיבי. אך במקרים רבים מתברר אחרי עיונים וחיפושים במילונים ובמקורותינו, כי ל"בריות" אלה יש למעשה אחיזה באוצרנו הקדום, במדרשי חז"ל או אצל פייטנים. נדירותן של צורות כאלו ניפרת גם לפי התיעודים לערכים אלה במילון, ובא כפאן סופרנו, ועל ידי

לו חיים חדשים, שמולידים בצלמם ובדמותם" (שירה, 255 ב). דהיינו, חיותן של מלים על-ידי הספר ולא על-ידי המילון.

15. ח' ילון, פרקי לשון, ירושלים תשל"א, עמ' 114.

16. פפי שהואילה לכתוב לי א' ירון (מכתבה מיום כ"א בטבת תשל"ז)

נפלו שגיאות לא מעטות בספר "עיר ומלואה", למשל.

החידושים מסתעף כמעט אל כל התחומים הרבים, השייכים לדרכי התרחבותה של הלשון¹⁹: פעלים גזורי שם (דנומינאציה), חידושי בניין בפעלים, הטבעת משקלים חדשים לשמות, צירופי-לשון חדשים, הכנסת משמעויות חדשות ללקסמות מצויות ועוד. בסעיף קצר רשמנו גם את שימוש בצורני נטייה של מילות, שלמעשה אינן בנות הטיה. יש להניח, שהדבר נעשה בכונה מיוחדת, ואם אין הם בודדים, ראוי שיזכרו במילונים. אף על פי שעגנון יוצא נגד חדשני לשון למיניהם, והם בעיניו "מוללי מלים"²⁰, נזקק גם הוא לחידושים, ביודעין ובלא יודעין, כדי לפרנס את צרכיו הספרותיים המרובים. גם אם היו לו בלשון הדיבור מלים אקוילנטיות למבע מסוים, בחר לא אחת בצורני גזירה חדשניים, שנראו לו עדיפים מן הקיימים או למען גיוון סגנונו. כך נמצא, למשל: תווכן (שירה, 217 ב) ולא "מתוך". אופטימיסטן (שירה, 251) ולא "אופטימיסט" וכיו"ב. נזכיר עוד במעט גם את שימוש ברכיב הלועזי, שהוא מרבה לשלב ממנו בספריו אלה, אך אינו מגיע לשפע בלתי מרוסן. רשמנו פאלה שהם נעדרים מן המילונים הקיימים, אולי מפני שאינם תדירים בשפתנו, או מפני שניפרת מאוד זרותם בתבניתם. אף על פי שכנראה לא נתאזרחו בשפה, הנה נמצאת

19. ראה, למשל, ר' ניר, "התרחבות המילון העברי פיצד", לשוננו לעם, כו (תשל"ה), עמ' 249-261.
20. בפתחה ליספר המדינה, סמוך ונראה, ירושלים תשי"א, עמ' 252. ודאי התפון נגד המכערים את הלשון והמשפשים אותה ב"חידושיהם".

ניחול — בדור של ניחול הארץ (לפנים, 137 ב), והשוה: "אחר ניחול הארץ" (ראב"ע לבמדבר לו, ח) = חלוקה לנחלה.

עיקום וסיקום — התמר הזה אין בו לא עיקומים ולא סיקומים (לפנים, 139 ג). השוה לכך בכראשית רבה מ (מא)¹⁸ = עקמומית.

בשל הזריות הלשוניות בסגנונו של עגנון באו לעתים למדנים, שרצו בתוקף בקיאותם לתקן, כביכול, פגמים בלשונו, אך נגדם כבר יצא הסופר עצמו בכנותו אותם 'לושני לשון' או 'מבקי בקיאות': "יש דברים שבהשקפה ראשונה דומים פאילו הם טעיות... אדרבא כך צריכים הדברים להיפתב, ואין לדיין לומר אין לכתוב כך או כך... לפי שראיתי שלושני לשון עושים עצמם אדונים על לשוננו ומטעים את הבריות" (מעצמי, 332). ועוד שם: "הניחו לסופרי אמת, שיכתבו כפי חפץ רוחם ונשמתם, אפילו הם שוגגים אפילו הם מזידים חביבות טעיות שלהם יותר מתיקוניהם של בעלי הטעיות" (שם, במאמר "לאמיתה של לשון").

בהתחשבות עם כל ההנחיות המוקדמות, שנזכרו לעיל, ולאחר כל הניפויים האפשריים באמצעים שעומדים לרשותנו נוכל לפנות לחידושים עצמם, שנרשמו לפי מיוניהם השונים, ואשר נראים להיות מקוריים משל עגנון. ניוכת, פי אוצר

18. מהדורת תיאודור אלבק, עמ' 387: לא עוקמי ולא סיקוסים

א. חידושי שורש (בעיקר גזורי שם — denominative)

קועקע — שאותה הצפרדעית שמקוועקעת פזמונים (לובלין, 129 ב; 131 ג) = השמיע קול קעקוע + קווא קווא²².

קמץ (פיעל) — קימץ את הסגול (עיר, 432 ב) = ביטא כקמץ.

רמח (קל) — כל הבורח אני רומחו ברומח זה (לפנים, 246 ג) = פגע או הרג ברומח.

(פיעל) — והלשין על בעלה של אמו לפני נערי היטלה שרימחוהו (עיר, 307 ב) = כמו קל.

תכך (בינוני פעול) — ולא תשובה שהשלילה תכוכה בחיוב, והחיוב בשלילה (מעצמי, 168 ב) = ערבב, או: היה תפור ב- (בהשאלה)²³.

ב. חידושי שורש (גזירות משניות)

פדר₂ (= קדר₂)²⁴.

22. קעקע + השמעת קול קווא קווא (אונומטופיאי). ראה אבן-שושן, ערך קעקע₂ — קעקענית (מאת י"ד ברקוביץ).

23. ייתכן כי קשור אל "ומרמות ותך תחת לשונו" (תהלים י, ז). לדעת פרופ' קדרי גזור מ"תך" = תחיבה אחת של מחט בתפירה. מצוי בלשון חז"ל: "תפר בה שניים או שלושה תפים" (יר' מגילה ב, ב-עג 1), ונמצא בארמית: תכא.

24. בשירה, 492 ג, נדפס: שש שבע שעות מכדרים היינו

להן עדות של שימוש בספרי עגנון, וראויים הם להיכלל במילון, שמקיף גם את הלעז הנפוץ בלשונו.

נעיר עוד, כי פרקים מסוימים מפל ספר (מן השישה, שהזכרנו לעיל) כבר ראו אור לפני כן בבימות ספרותיות שונות²¹, אך גם כך נוצלו מועטים מהם בלבד בידי מילונאים זריזים (למשל י' פנעני), כאשר היו עוד במקומות פזוריהם, לפני שכונסו לספר אחד.

לפני הגיענו לחומר הממוין לפרטיו, מן הראוי לסיים הקדמה זו בדברי עגנון: "לשון הקודש חביבה מפל הלשונות, אשרי מי שדבוק בה, אשרי מי שזוכה לעשות בה" (מעצמי, 11 א). זכה עגנון להיות בין המאושרים, שעשו בה, בשפתנו, עשה בה ושיבץ פניני-חן בתוכה.

21. עיין בהערותיה של אמונה ירון בסוף כל ספר (שירה, עיר ומלואה

וכו').

תלא (= תלה) — ותלאה את התרמיל על צוארי (מעצמי,
55 א) = תלתה²⁵.

נמצא במילונים בלא תיעוד:

יתד (פועל) — אלא קבועה ומייתדת הייתה (מעצמי, 441
ב) = היה תקוע כיתד²⁶.
שלג (בינוני פעול) — שנה של וגה וגשומה הייתה (עיר, 346
א) = היה יורד בה שלג.

בהרים. ומצוי בלשון חז"ל בקוף ("קדר"), ראה ש' ליברמן, תוספתא
פפוטה, מועד, עמ' 378-380. וראה: "מקדרים היינו בהרים... מקדר
ועולה, מקדר ויורד" (תוס' עירובין ו, יא); ואולי רמז גם לסיבובים מלשון
כדור, ואפשר, שלפנינו טעות העתקה או טעות דפוס; וכך עגנון עצמו:
"מקדר היה בהרים של תורה" (מעצמי, 221 א). ועיין מ' מורשת,
לקסיקון הפועל שנתחדש בלשון התנאים, ירושלים תשל"ב
(בשכפול), עמ' 201 קדר², שיסודו אולי 'קדר'.

25. נטיית נחי ל"י על דרך ל"א, וכך עגנון: כפאו עליו את הדין
(עיר, 467 ב) = כפאו. והשוה בלשון חז"ל: "בישלו ואחר-כך צלאו,
צלאו ואחר-כך בישלו (מכ' דרשב"י יב, ט — 13). לפי סגל, דקדוק
לה"מ 153, בא על דרך ל"א רק בחוספת כינוי דבוק: קרא, עשאה, וכד'.
[והשוה במקרא: תלואים, דברים כח, י; תלום, שמ"ב כא, יב, הקרי: תלאום —
ע"א].

26. בהוראה זו מביא פנעני, עמ' 2876, מלע"ח (ערך 'מיתד'), בלא
תיעוד, ואצל א"ש בא בהוראה שונה. [בניין פיעל במילון למונחי התכניקה"
של ועד הלשון, תרפ"ט, ערך 256, עמ' 3, וכן ב"מילון למונחי הטכניקה",
תש"ו, עמ' 196 — ע"א].

מובא במילון בתיעוד מש"י עגנון בלבד:

הסק (פועל) — היה התנור מהוסק יפה (עיר, 254 ג),
והתנור שהיה מהוסק יפה העלה חום (עיר, 673 ב),
ותנורו אינו מהוסק (מעצמי, 137 ג) = הוסק,
הודלק²⁷.

טבב (פיעל) — וכיון שהעתיקה טיבבה והתקינה (שירה,
174 ב), מפיון שדעתו להיפטר מבית-הקהוה אינו
מטבבו (שם, 253 א) = השפיח, טייב²⁸.
מדרן (התפעל) — ואפילו איני רוצה להתמדרן,
המודרניות מתמרדת בי (מעצמי, 43 ג) = נעשה מודרני.

ג. חידושי בניין (מפעלים מצויים)

בקה / בקי (פיעל) — קל וחומר במבקי בקיאות (מעצמי,
332 ג) = הראה בקיאות²⁹.

27. שורש נשק-נסק <הסק (צורה אנאלוגית לארמית, או גזירה מהשם
"הסקה"). לכנעני, ערך "הסק", תיעוד מעגנון בלבד, וכך א"ש ערך 'מהסק'.
28. ראה באוצר של פנעני בערפו. למעשה נמצא עוד בתיעוד מוקדם:
"ואם לאו אינו מחלל, וטבבו (פ"י רומי, עמ' 270: יטבבו) כן" (ירושלמי
מע"ש א, ב-ג 4), אך הוא מקום בעיתי בהסברו — ראה הצעות: יאסטרוב,
מילונו של לוי או בערוך-השלם (לדעתם גזור מן השם: מטבע). ועל הנוסח
ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 164. וייתכן שהשורש
היה קיים בשם: טבו=טיבו, ראה בן-יהודה, עמ' 1833, ועיין מ' בר-אשר,
דברי מבוא לכ"י פרמב על המשנה, ירושלים תשל"א, עמ' 10.
29. אין אצל א"ש. פנעני 344 הביא בקל בלבד מספרות ימה"ב. א"ש
264 מתעד דוגמה אחת משלונסקי בהתפעל ("שתחבקה" = תיעשה בקי).

שבק (בינוני פועל) — לא היו שובקים שר במדינה (עיר, 477 ב) = עזב, נטש³².

שחז (פיעל) — עמדתי ושיחזתי את אוזני לשמוע (לפנים, 107 א) = לטש, חידד.

(בינוני פועל כשם-עצם)³³ — קורא אני לו השוחז... וענה לו השוחז (לובלין, 48 א, ב) = משחזו, מלטש.

תמם (פיעל) — ורובם ככולם מתממים עצמם (פתחי, 109 א)³³ = מיתממים.

נמצא במילונים ללא תיעוד:

טען (הופעל) — וכשאירע מעשה נשבר הטוען והמוטען (לפנים, 102 ג) = שהטעינו אותו³⁴.

פלא (הופעל) — חוץ מרוח אטומה, שמוכלאת ברוח דוממה (עיר, 411 ג) = עירוב מין בשאינו מינו, פלאיים³⁵.

32. שורש ארמי, שאינו שגור בעברית, ורגיל בדרך-כלל בצירוף "שבק חיים", אך יש שימושים מועטים גם שלא בצירוף כבול. ראה א"ש דוגמות בעבר בלבד. צורת הבינוני כבר רומזת לשימוש חופשי. וראה ערכי המילון החדש וכו', כרך א, עמ' 79, 128.

33. מצוי בפועל בבינוני גם בקל (ראה ערפו במילון ב"י וא"ש), אך לא מצאנוהו בשימוש שמני, והרגיל הוא בהפעיל. וראה גם להלן בשמות מדגמי בעלי עיסוק ותכונה.

33א. נמצא במילון בפיעל בהוראה שונה.

34. ראה פנעני, עמ' 2832, ערך 'מטען', שמביאו מלע"ח ללא שום תיעוד.

35. ראה פנעני, עמ' 2899, ערך 'מכלא', כמו בהערה הקודמת.

זוד / נוד (נפעל) — בדבר אשר זדו עליהם ניזודו הם (עיר, 492 א) = נתבשל³⁰.

חרה (נתפעל) — נתחרה אפו בה (עיר, 262 א) = חרה או החל לחרות אפו (כמו קל).

פרך (בינוני פעול כצירוף שמני) — מניח אני את שאר פרוכיה (שירה, 489 ג) = שהיו פרוכים אחריה.

לשן (נפעל) — ראה שצפוי הוא הנלשן לעונש חמור (עיר, 498 ג) = אדם שהלשינו עליו.

צפן (פיעל) — כמי שציפן דבר וסוגר את הפלי (פתחי, 165 א) = הסתיר (כמו צָפַן, קל).

קום (נתפעל) — אותה השנה שניתוק מוהפתים הראשונים (מעצמי, 126 ב) = הוקמו³¹.

רכז (נפעל) — יעלה בידי לרכז (שירה, 454 ב) = התרפו.

30. על הפסוק "כי בדבר אשר זדו עליהם" (שמות יח, יא) דרשו בסוטה יא ע"א: "בקדירה שבישלו בה נתבשלו, מאי משמע דהאי זדו, לישנא דקדירה הוא, דכתיב "ויזוד יעקב נזיד", וראה רש"י לפסוק בשמות. עגנון נקט בנ"ל משחק מלים, וייתכן שראהו משורש "זוד", או שתפש לשון "נוד" (ראה ערפו אצל פנעני) ובנטייה על דרך ע"ו, פגון: ניזוק, ניצולים המצוי בלשון חז"ל.

31. על דרך "ניתוספו", שרגיל בל"ח ונתייחד לגזרת פ"י. ראה ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 127-135 (ניתוקד, ניתותרו), ועגנון עצמו משתמש בדרך זו: "ניתוספו" (מעצמי, 145 ג), "שהיא ניתוספת והולכת" (שם, 193 ג). [ובארמית בבליית גם מגזרת ע"ו: איתוקם, איתוחב, איתוקמא (י"נ אפשטיין, דקדוק ארמית בבליית, עמ' 57, 94). אצל עגנון עוד: "משניתוקמה טחנת הקיטור" (האש, קפ) — ע"א.]

זוכרן/ית — זוכרנית מובהקת אני (לובלין, 79 ב) = בעלת
זיכרון טוב³⁹.

זנאית — בן זנאית, מה לך אם האדון איזבא משלם
(לובלין, 105 ב) = נואפת⁴⁰.

יבאן — סוכן ויבאן הוא לסחורות (שירה, 465 ב-ג 2X) =
עוסק ביבוא⁴¹.

משרדנית — ונסתכל בנערות המשרדניות שנינוחו בין
עבודה לעבודה (שירה, 441 א, ג 2X), משרדנית
שאין למעלה הימנה (שירה, 465 ג) = פקידה במשרד⁴².
פעיינית — אתה אומר פעיינית אחת, ואני אומר שתי
פעייניות (מעצמי, 438 ג) = צוחנית, רגילה
לצרוח.

ציגטטור — שוב משתדלת היא... בשביל אותו ציגטטור
(שירה, 507 ג) = מעשן הרבה ציגרטות⁴³ (= סיגריות).
צנומית — וכאן עומדת גבוהית וצנומית (שירה, 491 ב) =
כחושה, רזה.

39. באותה הוראה מצוי "זכרן" (במשקל: קטלן), ראה במילונים.

40. לא"ש ולכנעני ערך בןכר: זנאי, מלע"ח, ובנקבה הרגיל הוא: זונה.

41. הרגיל הוא "יבואן" (ראה א"ש וכנעני), ואף הוא רשום אצלם
ללא תיעוד.

42. מצוי במילונים שם-תואר: משרדן-משרדני = ביורוקרט, ואינם
זהים לנ"ל.

43. מן ציגרטטה, תוך פונה ספרותית של לשון נופל על לשון עם
דיקטטור. ובהוראה הנ"ל מצוי גם: "עשנן", ראה אכץ-שושן, עמ' 2017,
ועגנון, שירה, עמ' 271 ג; פתח, 106 ג.

רפט (פיעל) — ואפילו אתה מרפט את שפתותיך בשבחו
(פתח, 36 א) = קלקל, השחית.
שניץ (נפעל) — נשניץ גרוני ונחנק קולי (עיר, 715 א) =
נקשר, נתהדק (בהשאלה).

מובא במילון בתיעוד מש"י עגנון בלבד:
חנץ (נתפועל) — שנתחונץ בשתי סגולות (שירה, 74 א) =
ניחץ (כנעני, עמ' 1392)³⁶. נתחוננה דעתו (פתח, 31 ג).
טחל (בינוני פעול) — היכן אותה עין טחולה שרויה (עיר,
294 ב) = צבעה טחול (כנעני, עמ' 1610).

2. תחום השמות (טביעת משקלים חדשים)

א. עיסוק ותכונה³⁷

אמתלן — איני מן האמתלים, בא מעשה... לידי, אני
עושה אותו (לפנים, 108 ב) = מחפש אמתלות, תירוצים.
אשפאי — אשפתן או אשפאי קוראים לו בעברית החדשה
(שירה, 264 ב) = מפנה אשפה³⁸.

36. ומצאתי עתה: "ואנשי הגליל יסובבו מעיר לעיר ולא
יתחוננו" (פסיק' דר"כ, החודש — 98), אך ההוראה שם שונה,
ובמקורות מקבילים הגרסה שונה; בכי"ק למשנה סוטה ט, כג: ולא יתחוננו. פ"י
לו: יוחננו. בדפ' ומש"ב: יחוננו.

37. בחלוקה הפנימית בהמשך יש שהעדפנו את הצד התוכני מן
הצורני-דקדוקי.

38. ראה להלן, עמ' 87 (בתיעוד מש"י עגנון בלבד) על אשפתן.

ב. שמות שונים. (מופשטים ומוחשיים)
 אכרזתה — שקנה לו קרובו באכרזתה (לופלין, 16 ג) =
 מכירה פומבית⁴⁷.
 געגע — שמימיה של האוזה לא השמיעה געגעים שפאלה
 (לופלין, 57 ג) = קול געגע⁴⁸.
 פדידה — פידד היוצר פדידות של טובה (שירה, 87 ג) =
 בעל צורה עגולה, חלקה⁴⁹.
 חתוכה — חתוכות חלקות שהיו מונחות בספרים (שירה,
 358 א), ונתן לו את הנייר לחתכו לחתוכות לעשותן
 פתקאות (שם, שם ב) = חתיכת נייר, פתקה.
 סיפור — מצאו אצלו... סיפור פנים וארוחה חמה
 (לופלין, 94 ב), ועם שאר כל סיפור פנים ומלה
 טובה (שם, 96 ג) = סבר פנים, יחס חיבה ורצון טוב⁵⁰.
 פית — (ש"ת על משקל "קיים") — מה את סיחת (שירה,
 90 א) = סחה, משיחה.

47. ובאותה הוראה ידועה: "אכרזה" — ראה במילונים, והיא פבר
 עמוסה בהוראות אחדות.
 48. במילונים אמנם מצוי ערך: "געגע", ואף עגנון עצמו משתמש בו
 באותו עמוד פנ"ל: "וגיעגעה גיעגעים של בהלה" (לופלין, 57 ג).
 49. נגזר מן הפועל 'כדד' (ראה מילונים). ואצל עגנון עוד: "כד
 וחלק" (שירה, 146).
 50. עגנון משתמש גם במשקל הקטלה: "הספרת פנים", הרגיל יותר
 בלשון ימינו. במשקל קטול מצוי במילונים: "סיפור אוזן", אך עגנון גורס:
 "למעלה מכל שיבור-אוזן" (לפנים, 43 ג), וכך ידוע הוא מפתב-ייד
 של לשון חז"ל (לשבר את האוזן) — ואכמ"ל. ראה אבן-שושן ערך 'שבור'
 (שיבור). וראה ח' ילון, פרקי לשון, עמ' 305-306.

קהואי — הקהואי הברליני (שירה, 132 ב), אם נמצא
 קהואי שמשמש את אורחיו... (שם, 423 ב) = בעל
 בית-קהוה (קפה)⁴⁴.
 קוממית — לאה נערה נאה וקוממית (לפנים, 6 ב) =
 גבוהית, בעלת קומה.
 קשחן — פיצד לנהוג באותו קשחן, שהקשיח לפו מן העניים
 (לפנים, 251 א): בשכנותו של אותו קשחן דר אדם
 אחד (שם, שם) = איש קשוח, קשה.
 רוכבן/ית — שקץ אחד מחבריה של אותה הרוכבנית
 (לפנים, 81 ב) = עוסקת פרכיבה.
 רחשנית — רחשנית אחת שרחשה בגן (שירה, 277 א) =
 רומש, זוחל.
 רכבן/ית — מתוך שבנערותה רכבנית הייתה גמישה היא
 (פתחי, 144 ג) = כמו רוכבן.
 שכלני — רוב אחינו השכלניים ויפי הרוח (מעצמי, 283
 א) = רציונליסטים⁴⁵.
 שמנמנית — אותה שמנמנית, אותה עבה שמלובשת
 מכנסיים קצרים (שירה, 242 ב) = שמנה, עבה⁴⁶.

44. במקום אחר משתמש עגנון במלה "קהון", כפי שמתעד אבן-שושן
 מסמוך ונראה, עמ' 274 ג: "פרנסתם של הקהונים והכעכנים
 מקופחת" (= מוכר קהוה).
 45. אבן-שושן, עמ' 2687, מציין ערך 'שכלני', שהוא פכיכול מימי
 הביניים, אך ללא שום תיעוד, ומפנה אל 'שכלתני'. [חידושו של יעקב קלצקין,
 אוצר המונחים הפילוסופיים, תרפ"ח, כרך ד', עמ' 108 — ע"א].
 46. ראה במילון אבן-שושן ערך 'שמנמן', ולא ברור, אם ניקודו
 ביחיד: שמנמן או שמנמן, ונמצא שם תיעוד ליחידה בלבד בצורה: שמנמנת.

היו מתייראים מן הגנבים ומן הרוצחנים (שם, 281
 (ב) = רצחן⁵⁴.
 שיפוח — אלא ממקום שיפוחו זכרתיו (עיר, 326 א) =
 שכחה, הסחת דעת.
 שפיך (ש"ת) — דומם ושפיך הוא מתהלך בחוצות (מעצמי,
 152 א) = רגוע, שקט.
 שמצון — מצא בו שמץ או שמצון (פתחי, 6 ג) = פגם קטן,
 שמץ קטנטן.

מובא במילון פתיעוד מש"י עגנון בלבד:
 אשפתן — מחזר האשפתן מבית לבית ומפנה את האשפה
 (שירה, 264 ב), שאשפתן של תלפיות היה אפא ציון
 (שם, 202 א) = אוסף או מפנה אשפה⁵⁵.
 אתרוגר — בשעה שהאתרוגר פותח תיבה של אתרוגים
 (עיר, 599 ב) = סוחר אתרוגים.
 בהילה — התחילה דעתו מתיישבת ופסקה בהילתו (שירה,
 433 ג) = בהלה, פחד.

54. הצורה "רוצחן" עדיין לא זכתה לערך מילונאי עצמאי. בן-יהודה
 מביא תיעודים של רוצחן מספרות חז"ל בערך 'רוצחן', ואין לו, כמובן, שום
 תיעוד מעברית חדשה. גם אבן-שושן מפנה אותנו ב"רוצחן" אל הערך רצחן,
 ואין לו שום מובאה לכך. הצורה קוטלן שכיחה בכתבי יד של א"י, כגון:
 "משרפו הרוצחנים... בית הרוצחן" (סוטה ט, ט) — כתב-יד קופמן, לא כן
 כ"י לו, ורגיל גם: קופדן, גוזלן, טורחן, דורשן; וראה עוד ב"י בערך רצחן.
 55. לכנעני אין מובאה כלל, אבל ראה אבן-שושן בערפול. והשוה
 בסעיף הקודם, אשפאי, עמ' 82.

פגיות — במקומה נראה חזות של פגיות (פתחי, 149 ב)⁵¹.
 קיפוי — ישב... על קיפוי של חורבה מחורבות העיר
 (לופלין, 164 ב) = [?]⁵¹.
 ריחוב — מחמת ריחוב המקום ושינוי האויר (לפנים, 106
 (ב) = הרחבה, רחבות.

נמצא במילונים ללא תיעוד:
 אירור — על כל החירופים והגידופים, קללות ואירורים
 (עיר, 288 ב) = קללה, מארה⁵².
 זינה — שהיה בה פדי זינת עיני דמיונו (שירה, 405 ג) =
 נתינת מזון (בהשאלה)⁵³.
 טלפון — רואה אני שהוא מתקשה בטילפון (שירה, 20 א)
 = שיחה בטלפון.
 רוצחן — לגבי רוצחן שפשט ידו באישה (עיר, 504 א), לא

51. אולי: חלק העליון (בעקבות תרו' ד, יא), אך הדבר מסופק. לא
 נראה, שיש לנ"ל קשר אל 'קפא' (נגלד) המקראי או אל 'קפה' (הסיר את הדף)
 מלשון-חכמים.

51א. אצל י' כנעני, עמ' 4569, נמצא פגות (= בוסר): "נישואי
 פגות".
 52. בלשון-חכמים מצוי בהוראה הנ"ל: "איררה", ואף בה משתמש
 עגנון: "בכל הארירות שבתוכחה" (לפנים, 193 ג), וראה כנעני, עמ'
 189.
 53. הפועל "זון" בצירוף עם "עין", בהשאלה להוראה הנ"ל, מצוי
 בלשון חז"ל, כגון: "פדי שלא יזוננו את עיניהן מבית קודש הקדשים" (מידות
 ד, ה).

בתי-לימודיות (שם, 16 ג, וראה גם 362 א) =
בית אולפנא⁵⁹.

בית מלח — וכאן שולחן ועליו בית מלח (לפנים, 86 ב) =
ממלחה.

בית סעודה — כיון שיצאתי מבית הסעודה (לפנים, 262
ב), הרי קרוב לכאן בית הסעודה (שם, 263 ב) =
מסעדה⁶⁰.

בית ערכאות — טעם אחר בתי הערכאות משובשים
היו (לופלין, 115 א) = בית המשפט.

בית ריבויץ — ועיניו הקטנות שרויות להן בתוך בתי
ריבויץ בנחת (לופלין, 183 ג) = ארובת העין.

לושן לושון — בשני דרכים מתקנים לושני לושון הללו
את "טעיות הסופרים" (מעצמי, 331 א), לושני
לושון עושים עצמם אדונים על לושנונו (שם, 332 ג) =
פקיאי לושון, השולטים על הלשון (באירוניה).

לשפת היולדות — באותה שעה שהכניסו את הנריאטה
ללשפת היולדות (שירה, 286 א) = מחלקת
היולדות⁶¹.

59. ומצוי בצירוף "בית": בית אולפנא, בית תורה, בית תלמוד.
השימוש ב"לימודיות" ידוע מן העברית החדשה; ראה ערכו אצל אבן-שושן,
עמ' 1172.

60. ראה בהמשך גם "בית אוכל". וממנו ידוע גם: "בית-המוזון" (עד
הנה, עמ' קד).

61. פיוס רווח: לשפת מודיעין, לשפת עבודה, אך במשנה נמצא כבר:
לשפת הפלים, לשפת חשאים (שקל' ה, ו), לשפת המלח (מידות ה, ג). וראה
אצל עגנון: 'לשכת הטלפונים' (עד הנה, עמ' כו) = מרכזייה.

הכההה — ולפי שְעִיקר הכההת עיניים בשפת הוא
(עיר, 288 ג) = לעשות פהה, העלבה (בהשאלה)⁵⁶.

מוכרן — הציגרטות שלוקח מן המוכרן (שירה, 359 ג),
החליפה המוכרנית חפיסה בחפיסה (שם, 152 ב) =
מוכר, זבן⁵⁷.

סתפלן — שהיה חריף ושנון וסתפלן (פתחי, 135 א) =
מסתפל במבט חודר^{57א}.

פיעותא — אמר לה, פיעותא, כבר פירכתי (לפנים, 184 ג)
= צעקנית, קולנית⁵⁸.

פעליל — והיו נפטרים מפעלילו של אדום (פתחי
6 א) = פעולה ליצירת רושם
תופרנית — ובייחוד התופרניות בשעת מלחמה
(מעצמי, 367 ב) = תופרת.

3. צירופי לושון

א. צירופים כבולים

בית לימודי(ו)ת — ולא שלח אותו לאותם בתי-
לימודיות (מעצמי, 11 ב), שהניחו את עסקיו מפני

56. ראה פנעני, עמ' 767. לאבן-שושן ולכנעני מובאה מעגנון גם
לצורה "הכהית עיניים" (כלה, עמ' רמו), על דרך ל"י.

57. לכנעני חיעוד לשם זה גם מלב סדן בצורת הריבוי ("מוכרנים").

57א. השוה במשקל זה: סתגרן, שתלטן, שחדלן. לכנעני, עמ' 4174.

חיעוד מאוחר גם מ' שנהר.

58. ראה פנעני, עמ' 4743, ערך "פעותא" = פעיתא (סופה לא, ע"א).

רש"י שם: קולנית.

שטר נסיעה — הושיט לי שטר נסיעה בספינה לארץ
ישראל (לפנים, 80 א) = פרטיס נסיעה⁶⁶.
שר גזירות, שר דין — יושבים להם שרי גזירות ושרי
דינים וגוזרים גזירות (לופלין, 39 א) = מיניסטר
למשפטים.

ב. צירופים פועליים
אמר ניגון — אם אתם רוצים אומר לכם
ניגון... התחיל אומר ניגון (לפנים, 185 ב)
= שר, זימר⁶⁷.
(אנן) האנין דעת — והאנין את דעתי מלישב על
מקומי (לפנים, 257 ג), ואלולי רחמנותי שהאנינה
את דעתי מלעמוד ולהסתפל (שם, 269 א) = עשאו
אנין דעת (רגיש בנפשו)⁶⁸.

ציין, שייתכן כי הוא שאול ממונחי האזרחות הגויית. מפי ידידים שמעתי, כי
הם מכירים את המושג בשימוש פראש קבוצת קברנים מחברא קדישא.
66. ומצוי עוד אצל עגנון "שטר נסיעה" = סרטיפיקט (אורח
נטה ללון, עמ' עה) — ראה הערת י"א וזימן, הפועל הצעיר,
שם, עמ' כב.
67. אף הוא פנראה תרגום מילולי מאידיש, ובספרות חז"ל מצוי
הצירוף 'אמר שירה', כגון: "אין אומרין שירה אלא על היין" (ערכ' יא ע"א)
או "ואתם אומרים שירה" (מגילה י ע"ב), ראה בן-יהודה, עמ' 7076.
68. השם בצירוף "אנין-דעת" (איסטניס) כבר מצוי בבבלי פסח קי"ג,
ע"ב; ראה מילון בן-יהודה, עמ' 316, ערך אנין (א), וגם מילון אבן-שושן
בערכו.

נזיר מלים — היו ספרי המלים מרויחים על ידו מונח חדש, וזהו
נזיר מלים (לופלין, 40 ב) = נמוע מדיבורים,
שתקן.
סיפור פנים — הספרת פנים, סבר פנים (ראה לעיל, עמ' 85)
סטודנט עולם — טגליכט פסטודנט עולם היה (שירה,
132 ג) = סטודנט תמידי, נצח⁶².
ציפור נפש — דברי שירה וחזון שצריכים עיבור נפש
(שירה, 286 א) = השראת רוח, הכנסת יסוד רוחני זר⁶³.
קוטל פלבים — על שנהגו בהם בחפצים שלי פקוטלי
פלבים (לפנים, 105 ב), פקוטלי פלבים,
פלבי הפקר (שם, שם) = מפה קשות פלבים⁶⁴.
ראש הדגל — להודות לראש הדגל שכיפדני בעלייה
לתורה (לופלין, 130 ב), ראש הדגל באותו חודש
אביו של הנער היה (שם) = גבאי החודש, פרנס⁶⁵.

62. והוא על משקל: נזיר עולם, חוק עולם, מום עולם וכד'.
63. לבן-יהודה תיעוד מימי הביניים בצירוף: עיבור נשמה. פרופ' קרני
העיר לי, כי נראה לו, שזהו שימוש של לשון הקבלה, ואפשר למצוא דוגמתו
ב"עין-חיים" (ר"ח ויטאל).
64. מסתבר, שהצירוף הוא תרגום שאילה מאידיש: "הינטשלעגער",
ששמו המצוי "היצעל", כלומר צייד פלבים וממיתם, ובלשוננו נשתגר: עורף
פלבים (על פי ישע' סו, ג) — כפי שהואיל לכתוב לי פרופ' דב סדן (מכתבו
מכסלו תשל"ז).
65. פרופ' דב סדן כתב לי (ראה הערה קודמת), כי לא שמע על צירוף
זה, אך מעניינו ניתן, לדעתו, ללמוד, שהוא בדומה לפרנסי חודש, וידוע על
י"ב פרנסי חודש, שהיו ממונים על חלוקת עליות, מתנות-יד וכד'. אך עם זאת

מופשט מעניין — בשעת תפילתו היה מופשט מפל
ענייני העולם (עיר, 383 ב) = דעתו מוסחת
מן ...

נקרה חיוך — נשתנו עיניו... ונקרה חיוכו (עיר, 485
ג) = החיוך נעקר ממקומו, נעלם.

ראה ריח — אם לא ראית את הפרחים, הרי ריחם ראית
(לפנים, 15 ב), כבר בתפילת ערבית ראיתי את

ריחם (עיר, 708 ב) = הרגיש בריח⁷³.

נתרשלה רוח — נתרשלה רוחו של בעל הכפר (עיר,
334 ג) = נתרופפה רוחו, נחלש ברוחו.

שינן שיניו — תפסו את מקומי ומשנים עליי שיניהם
כחרבות (לפנים, 128 סוף) = השחזו שיניו ורגזו⁷⁴.

נמצא במילונים ללא תיעוד:

בית אוכל — וזימן סעודה לשנינו בבית-האוכל של
גליקשטוק (לובלין, 140 א; וראה שירה, 46 ג) =

מסעדה. [ראה גם בית סעודה, לעיל, עמ' 89].

73. צירוף חריג המזכיר מן המקרא את "רואים את הקולות".

אבן-שושן, עמ' 2515, מביא מעגנון (וגם מביאליק) את הצירוף "שמע ריח",
ועל "חוש הריח" שלו ראה גם ח' ילון, פרקי לשון, תשל"א, עמ'
113-114.

74. בהוראה מופשטת מצוי גם: "לשנן את המוח", אך הנ"ל נעדר מן
המילונים.

בידח בדיחה — אפילו מבדחי בדיחות יש להם צער
(לובלין, 177 ג) = המציא או סיפר בדיחה⁶⁹.

הלך שובב אחר לבו — לסוף הניח את כולם והלך שובב
אחר לבו (עיר, 501 ג) = פָּר אַחֲרַי... נדחף אחר...⁶⁹.

נתן אוזניו — ולאה נתנה לי את אוזניה ושמעה
(לפנים, 13 סוף) = הקשיב⁷⁰.

סדור על סידורו, סדריו סדורים — הבית היה סדור על
סידורו (שירה, 14 א; שם, 372 ג; לפנים, 47 א), כל

הכלים שבחצר עמדו סדורים על סידורם
(שירה, 25 ב; וראה 30 ב), אישה שסדריה

סדורים (שירה, 344 א) = סדור במקומו⁷¹.

סעד עשתונות — עמדתי ונתתי את ידי על מצחי כאדם
שסועד את עשתונותיו (לפנים, 48 א) =

תמך את מחשבותיו, חיזקן⁷².

69. אין ההוראה זהה לגמרי ל"בדחן".

א69. כנראה, צירוף מעורב מן: הלך שולל + הלך שבי אחר...:

[במקרא: הלך שובב בדרך לבו (ישע' נו, יז)].

70. במילון נמצאים צירופים שונים של 'נתן', והנ"ל לא נזכר בתוכם.

71. "פנעני מתעד צירוף זה במובאה מעגנון בתוך הערך "סדור", אך

לא ראה בו צירוף מיוחד, המאפיין את עגנון בלבד. אולי מקורו של הצירוף

הוא מן הארמית שבתרגום ל"וערכת את ערפו" (שמות מד) — "ותסדר על

סדריה", וראה שם פס' כג. וראה עוד עגנון: "כדרך בני אדם שסדריהם

מסודרים" (לובלין, 164 א), שוקנו סדור על סידורו כבערב שפת

(פתחי, 163 א).

72. הצירוף המצוי של 'סעד' במילון הוא "סעד את לבו", ונמצא

מעט: סעד את נפשו, את רוחו.

הוראות חדשות לצורנים קיימים

1. פעלים

דרג (הפעיל, פ"ע) — החולות מדריגים והולכים (פתחי, 39 א, 58 ב) = ירד בהדרגה, בשיפוע.

משך (בינוני פעול) — סבורה הייתי שמוכה אני בעיניו (לובלין, 58 א) = אישה מושכת, שנמשכים אליה.

נהר (קל, פ"י) — סח ונהר דברים כלפי מעלה (לפנים, 254 א) = אמר בשטף, הזרים⁷⁸.

עלק (פיעל) — ומעלק פניו ואומר הב הב (עיר, 449 ג) = עיות, עיקם^{78א}.

רבץ (פועל) — חדרו של ר' ינאי מעוט היה, אבל מרובץ בבני בעלי בתים חשובים (עיר, 671 ב) = רבים ישבו ללמוד.

ממדינות הרינוס שהיו מרובצות בתורה פיראה ובחסידות (עיר, 496 א) = היה שופע תורה; התורה מופצת שם (בהשאלה)⁷⁹.

78. אצל י' כנעני מובאות מבניין קל כפועל עומד בלבד וכפ"י נמצא רק ההפעיל, וראה "להנהיר לפנים דברים" (שירה, 189 ג) בצירוף פנ"ל.
78א. [בלא ספק פועל זה גזור מן "לעלוקה שתי בנות הב הב", משלי ל, טו — ע"א].

79. בלשון חז"ל מצוי משורש זה "ריבץ תורה בישראל" (תמורה טז ע"א ועוד), וכן 'הרביץ תורה' = הפיץ תורה לתלמידים, וראה עוד 'ריבץ תינוקות לפניו' (בן מכיר, מסליחות לתענית אסתר).

יפה רוח — אחינו השכלניים ויפי הרוח (מעצמי, 283 א) = כמו יפה נפש, בעל טעם מעודן⁷⁵.

מובא במילון בתיעוד מש"י עגנון בלבד: מפין נפש — אוהבים הם... את נמוכי הרוח, את מפיכי הנפש, את שחוחי הראש (לובלין, 40 א) = שפל רוח, מדולדל⁷⁶.

עט תמיד — ואני קורא לעט כזה עט תמיד (לובלין, 127 ב) = עט נובע. ^{מקור}

(פלם) מחשבות מפולמות — מפולמות היו מחשבותיו, ורובן מכחישות את הדעת (עיר, 617 ב) = נעלם (?) חשוך⁷⁷.

קמיטת נפש — ובלא קמיטת נפש (שירה, 479 ב), מחמת קמיטת הנפש (שם, 536 ב) = דכדוך, צער.

שיבר דרך — טוב שישבר את הדרך ויעשה חנייה בירושלים (פתחי, 104 ב) = סטה מן הדרך.

75. בערך 'יפה' מתעד י' כנעני את הצירוף מלשון עברית חדשה ללא סימוכין.

76. וראה במילון כנעני "מכיכי רוח" 3א, ממקורות ספרותיים אחרים.

77. ראה י' כנעני, עמ' 4688, ערך "פלם". השימוש בשם המופשט לא נראה קשור ל'פלם': לח, רטוב. [אולי לפי תרגום איוב כח, ג: אבנין מפולמן = אופל — ע"א]

עשר (פועל) — פעמים מתושעים, פעמים מעושרים (עיר, 671 ב) = כפול עשרה.

מובא במילון בתיעוד מש"י עגנון בלבד:

טכסס (פועל) — יפת מראה ומטוטסט בנימוסים (שירה, 213 ב) = ערוך ומסודר.

5. שונות

א. מיליות בתוספת צורני נטייה
אוי ואבוי — מדלג אני על כל אויו ואבוי של הזקן (עיר, 411 ב).

אוי — אלו אויות של גניחות (לפנים, 119 א).

איכה — ולא על שאר איכיו (מעצמי, 332 ג).

(מ)חמת — מחמת על המחמתיים הללו (לובלין, 131 ב).

לא"י — וביציאתה תניח לא"י או שתי לא"יות (שירה,

264 ב) = לירה ארץ-ישראלית.

ל"י — למשוך כמה ל"יות מן הדולרים (לפנים, 84 ג) =

לירה ישראלית.

שלום — אמרה תמרה, שלומיים וחצי... (שירה, 91 ב).

נמצא במילון בתיעוד מש"י עגנון בלבד:

פך — על כל דבר פך וכך, מאותם הכים שאין בהם משום

זלזול (שירה, 332 א) ⁸⁴.

84. ראה פנעני, עמ' 2107: פכין.

רחב (הפעיל, פ"ע) — הסדק מרחיב והולך (לפנים, 229 א) = התרחב.

תלה (הפעיל או פיעל) — מתלה אני על רגליי ופונה והולך (לפנים, 104 ג) = נתלה (בהשאלה) ⁸⁰.

2. שמות

ריבויץ — ועיניו הקטנות שרויות להן בתוך בתי-ריבויץ בנחת (לובלין, 183 ג) = מקום רביצה ⁸¹.

שמטן — השמטנים שמשמטים מן המלחמה (לובלין, 90 א) = משמט ⁸².

תהלוכה — מפת מערכת המלחמה ותהלוכות הרפכות (לובלין, 115 ג) = סדר מהלך הרפכות ⁸², אפסיק את תהלוכת הסיפור (שירה 352 ג) = מהלך.

נמצא במילונים ללא תיעוד:

סימנית — והיא פורעת לוסימניות... וסימניות של גבורה שבכגדיהם (לובלין, 125 ג) ⁸³ = מדליה.

80. בן-יהודה, עמ' 7768 ב, מביא "מתלה" (פיעל) בצירוף "מתלה בעקיבו", ואינו דומה לנ"ל. ועיין שם גם בהפעיל.
81. וראה לעיל, עמ' 89, בית ריבויץ.

82. אבן-שושן, עמ' 2725, רושם "שמטן" בהוראה של פושט-רגל.
82א. [אמנם נמצא אצל ר' אברהם אבן עזרא בהקדמה לפי' התורה, הדרך הב': תהלוכות הלְבָנָה. אבל אין זה מובא במשמעות זו במילונים — ע"א.]

83. פנעני, עמ' 4017, מציין את השם ללא שום תיעוד, ובהוראה קרובה: קביעת סימן פלשהו. ואבן-שושן, עמ' 1792, מתעד את השם מן התלמוד, אך בהוראה שונה.

פיצה — מי מרום על ביצאותיה (לפנים, 224 סוף).
בביצאותיהם, ביצאותיו (שם, 227 ב).

מחזה — מרוב הפעמים שחזר על המחזאות נוטל פוחם
(שירה, 499 ב)⁸⁵.

מלצרות — יודעות הן המלצרות (לופלין, 96 ג),
מלצרות צעירות (שם, 106 ב), יש במלצרות
מה שאין במלצרים (שירה, 22 ג, 23 ב)⁸⁶.

סרדינות — תיבה של סרדינות... התעדן אהרן
בסרדינות (לופלין, 16 ב), גבינות וסרדינות
לסלט (שם, 19 ג, וראה שירה, 309 ג)⁸⁷.

רמאות — כל הפרות כולן רמאות הן (עיר, 296 א).

2. צורנים אחרים

הנה (נפעל) — אף אני ניהניתי ממנו (מעצמי, 245 א×2),
מקצת מבני-העיר ניהנים (עיר, 512 ב; ושם 557 א),
לא די שהם ניהנים (לופלין, 42 א; ושם 67 א),
שניהנים כל העמים (מעצמי, 142 א; שם 211 ג,
ועוד)⁸⁸.

85. ומשתמש גם בריבוי הרגיל: מחזות (מעצמי, 46 ב).

86. ביחיד, שם (ראה למעלה): מלצרית, והריבוי: מלצריות.

87. "פנעני, עמ' 4155, רושם ערך: סרדינה (= כמו סרדין), ואף לכן

אין לו שום אסמכתא.

88. היו"ד שאחר הנו"ן יכולה להיות אם קריאה לסגול (לפי ההגייה

חוק (בינוני פועל) — המלחמה הייתה חוזקת והולכת (עיר,
704 א), ויותר שאהבתם חוזקת (עיר, 261 א),
חוזקת והולכת (שירה, 175 ב; לפנים, 87 ב; לופלין,
53 ג).

קמוטמט — כתוב הוא על נייר קמוטמט (שירה, 299 ב) =
מקומטמט⁸⁹.

שקט (בינוני פועל) — היה לבו שוקט (שירה, 30 א), במקום
שוקט (לופלין, 135 ב×2), שוקטה היא ריזולי
(מעצמי, 155 א, ג×2)⁹⁰.

תושבחות — ששומעים שירות ותושבחות מפה קדוש
(מעצמי, 185 א), ספר תהילים שיש בו תהילות
ותושבחות (שם, 209 ב)⁹¹ = תשבחות.

3. משקל קטילה תמורת קטילות

אריכת דברים (פתחי, 114 א).

הרגילה) או לחירק פדרך השלמים. הניקוד בחירק ידוע מן המסורת הפבלית
של לשון חז"ל; עיין, למשל, א' פורת, לשון חכמים, ירושלים תרצ"ח,
עמ' 54, 59: ניחלקו, ניהגים, הניחנקין.

89. אבן-שושן, 2359 ב, מביא: קמטמט (= קמט קטן).

90. צורת הבינוני "שוקט" (ולעיל: חוזק) תמורת שקט מצויה
בכתב-ידי של ספרות חז"ל, עד פה ידענו בשימוש ימינו רק בצירוף "שוקט
על שמריו". וראה גם "עומלת היא הרבה... ולא לשם עצמה היא
עומלת" (עיר, 660 ב), ובן-יהודה, עמ' 4564 ב, מתעד צורה זו מפסיק'
רבתי ומספרות ימי הביניים.

91. מקורה של הצורה בארמית: תושבחתא.

בדיחת-דעת (מעצמי, 256 ג) = עליזות⁹².
מסירת-נפש (לופלין 100 א; לפנים, 162 א; מעצמי, 235 א,
בא 2) = מסירות נפש.

מתינה — בא במתינה (שירה, 211 ג), ואמרה במתינה
(שם, 112 א)⁹³.

שפיכת-דמים — לשם שפיכת דמים בלבד (לופלין, 71
ב)⁹⁴.

---

92. וראה אבן-שושן, עמ' 185: "בדיחות הדעת".

93. נמצא אחד בספרות חז"ל: "בא לו עשו במתינה" (בר"ר סו

— עמ' 764).

94. אבן-שושן מתעד על משקל "קטילה" (שפיכת דמים) מהמשנה
אבות ה, ט; ואמנם כך הוא בדפוס, אך בכ"י קאופמן הגירסה: "ועל
שפיכות דמים", וכן הוא בכ"י לו אף בע"ז ב, א. "שפיכות דמים" גם
בתוספתא, כגון: פאה א, ב, ועיין במילון בן-יהודה, עמ' 2389, הערה 3.